

Yunusov Rustam
Yuldoshov Laziz Tolibovich
Ganiyeva Feruza Amrillovna

Meva ekinlari biologiyasi

O'quv qo'llanma

Buxoro-2023-yil

Yunusov Rustam
Yuldoshov Laziz Tolibovich
Ganiyeva Feruza Amrilloyevna

Meva ekinlari biologiyasi

Qishloq xo'jaligi sohasi mutaxassislari va oliy o'quv yurtlari talabalari uchun
o'quv qo'llanma

Buxoro-2023-yil

R.Yunusov - Buxoro davlat universiteti Biotexnologiya va oziq-ovqat xavfsizligi kafedrası proffesori v.b., q.x.f.n

L.T.Yuldoshov – BuxDU , Biotexnologiya va oziq-ovqat xavfsizligi kafedrası mudiri, b.f.f.d (PhD)

F.A.Ganiyeva - Biotexnologiya va oziq-ovqat xavfsizligi kafedrası katta o‘qituvchisi

“Mevali ekinlari biologiyasi” qishloq xo‘jaligi sohasi mutaxassisleri va oliy o‘quv yurtlari talabalari uchun o‘quv qo‘llanma

_____ kengashining 2023-yil _____
_____ dagi _____ sonli yig‘ilishi bayoni, _____ bet.

Mazkur o‘quv qo‘llanma qishloq xo‘jaligida zamonaviy intensiv mevalilik bilan shug‘ullanadigan mutaxassislar hamda 60811000-mevalilik va uzumchilik ta‘lim yo‘nalishlarida tahsil olayotgan talaba va ishlab chiqarish sharoitida faoliyat ko‘rsatayotgan mutaxassislar uchun O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan tasdiqlangan davlat ta‘lim standartlari asosida tuzilgan namunaviy o‘quv reja va dasturlari asosida tayyorlandi.

“Mevali ekinlari biologiyasi” o‘quv qo‘llanmasini yozish jarayonida mustaqillikdan oldingi va keyingi jahon, O‘zbekiston, shu jumladan Buxoro viloyati intensiv mevaliligi tarixi, rivojlanish bosqichlari, mevali ekinlarni biologiyasi, mevali ko‘chatlarni yutishtirish, resurs tejankor texnologiya, tuproqqa ishlov berish, sho‘r yerlarga mevali ekinlarni munosabatlari, bog‘ barpo qilishda mevali ekinlarni biologik xususiyatlari hamda yerlarni tayyorlash, ekishdan to davlat standartlariga mos keladigan mevali ekinlarni tur va navlarni tanlash, urug‘ mevali, danakli mevali, rezavor va yong‘oq mevali, sitrus va subtropik, tropik mevalilarni rivojlanishdagi bosqichlar, modifikatsion o‘zgaruvchanlik, individual rivojlanishlari, insonlar va ularni xona o‘simliklardan foydalanish, mevali o‘simliklarni tuproq va iqlim sharoitiga moslashgan, mevali o‘simliklarning ildiz tuzilishi, mevali o‘simliklarni yer ustki qismlari, mevali daraxtlarni maqbul Shox-shabbasi, mevali o‘simliklarning vegetativ va tinim davrlari, mevali o‘simliklarni kurtaklari, o‘sish va rivojlanish, mevali daraxtlarga shakl berish, butash, tashqi muhit omillarini mevali ekinlarga tasiri, tashqi muhit omillari - harorat, namlik, havo va shamol, relyef, tuproq muhiti, kasallik va zararkunandalardan himoyalash kabi omillarni chuqur o‘rganishga bag‘ishlangan.

Mazkur qo'llanmadan mevali ekinlar biologiyasi sohasida O'zbekiston zamonaviy resurs tejamkor mevali ekinlar asoslarini qishloq xo'jalik sohasi, jumladan, mevachilik sohasida faoliyat ko'rsatadigan mutaxassislar va oliy o'quv yurtlari o'qituvchilari va o'quvchilari hamda havaskor kitobxonlar ommasi to'liq foydalanishlari mumkin.

O'quv qo'llanma Buxoro davlat universiteti _____ 2023-yil _____ sonli buyrig'iga asosan ochiq nashrda chop yetishga tavsiya etilgan.

Taqrizchilar:

S.B. Bo'riyev - Buxoro davlat universiteti professori, biologiya fanlari doktori.

M.L.Ikramova - PSUEATITI Buxoro filiali ITS ilmiy ishlar bo'yicha direktor muovini, biologiya fanlari nomzodi, katta ilmiy xodim.

Sh.H. To'xtayev - Buxoro davlat universiteti Agronomiya va tuproqshunoslik kafedrasida dotsenti, q.x.f.n.

MEVA EKINLARI BIOLOGIYASI

MUNDARIJA

1-mavzu. Mevachilik tarmog‘ining xalq xo‘jalikdagi o‘rni va ahamiyati. Asosiy mevali o‘simliklarning kelib chiqishi va tarqalishi.

1.1. Respublikamizda keng tarqalgan asosiy mevali ekinlar va ularning turlari, geografik tarqalish hududlari.

1.2. Inson organizmi uchun mevalarning ahamiyati.

1.3. “Meva ekinlar biologiyasi” fanining boshqa fanlar bilan uzviy bog‘liqligi fanning rivojlanish tarixi va kelajakdagi istiqbollari.

1.4. Mevali o‘simliklarni kelib chiqish markazlari.

1.5. Meva o‘simlik shakllarining paydo bo‘lishi bo‘yicha N.I. Vavilov ta’limoti.

1.6. Meva o‘simliklarning kelib chiqishining olimlar tomonidan e’tirof yetilgan 12 ta markazlari va ulardan kelib chiqqan mevali o‘simlik turlari.

2-mavzu. Urug‘ mevali danakli meva o‘simliklar va ularning turlari.

2.1. Urug‘ meva o‘simliklar (olma, nok, behi va boshqalar), ularning asosiy turlari va avlodlari.

2.2. Urug‘ meva o‘simliklarni kelib chiqishi va tarqalishi, qisqacha biologik tarif va botanik tasnifi.

2.3. Danakli meva o‘simliklari (o‘rik, shaftoli, olxo‘ri, gilos, olcha va boshqalar), ularning asosiy turlari va ajdodlari.

2.4. Kelib chiqishi va tarqalishi, qisqacha biologik ta’rifi hamda botanik tasnifi.

3- mavzu. Rezavor va yongoq mevali meva o‘simliklari va ularning turlari.

3.1. Rezavor meva o‘simliklari (qulupnay, malina, smorodina, krijovnik va boshqalar), ularning turlari va ajdodlari

3.2. Kelib chiqishi va tarqalishi, qisqacha biologik ta'rifi hamda botanik tasnifi.

3.3. Yong'oq meva o'simliklar (yong'oq, pista, bodom, o'rmon yong'og'i va boshqalar), ularning asosiy turlari va avlodlari.

3.4. Kelib chiqishi, tarqalishi va qisqacha biologik ta'rifi hamda botanik tasnifi.

4-mavzu. Subtropik va sitrus meva o'simliklari va ularning turlari

4.1. Subtropik meva o'simliklari (anor, anjir, chilonjiyda, xurmo va boshqalar), ularning asosiy turlari va ajdodlari.

Анжирдан мўл ҳосил олиш учин нималарга етибор бериш керак. Керакли тавсиялар...

4.2. Subtropik meva o'simliklarining kelib chiqishi, tarqalishi, qisqacha biologik ta'rifi va botanik tasnifi.

Анор боғларини парваришлаш: суғориш

4.3. Sitrus meva o'simliklari (limon, mandarin, apelsin va boshqalar), ularning asosiy turlari va ajdodlari.

4.4. Sitrus meva o'simliklarining kelib chiqishi, tarqalishi, qisqacha biologik ta'rifi va botanik tasnifi.

5-mavzu. Tropik har xil meva o'simliklari va ularning turlari.

5.1. Tropik har xil meva o'simliklari (banan, ananas, mango, papaya, boshqalar).

5.2. Tropik meva o'simliklarning asosiy turlari va ajdodlari.

5.3. Tropik meva o'simliklarning kelib chiqishi, tarqalishi, qisqacha biologik ahamiyati va botanik tasnifi.

6-mavzu. Meva o'simliklarining rivojlanishida bosqichlilik. Modifikatsion o'zgaruvchanlik.

6.1. Meva o'simliklarini rivojlanishdagi bosqichlilik, bosqichli rivojlanish nazariyasi.

6.2. O‘simlik organizmdagi o‘shish va rivojlanish xususiyatlari.

6.3. Ontogenez va filogenez, undagi o‘zgarishlar.

6.4. Modifikatsion va sifat o‘zgarishlar.

6.5. Meva o‘simliklarining o‘zgaruvchanligiga tashqi muhit omillarining ta’siri.

7-mavzu. Meva o‘simliklarining individual rivojlanishi. Klonlar va ularning ona o‘simliklardan farqlanishi.

7.1. Meva o‘simliklarining individual rivojlanishi.

7.2. Urug‘ nihollar va ularning individual rivojlanishi.

7.3. Urug‘larni embrional, yuvenil va maxsuldor davrlari, duragay urug‘nihollar.

7.4. Madaniy navlar urug‘nihollar va ular asosida yangi shakllarning olinishi.

7.5. Madaniy navlarning kelib chiqishi, urug‘nihollar va klonlarni farqlanishi.

7.6. Madaniy navlar va ularning ko‘paytirilishida klonlarning ahamiyati.

7.7. Klonlarning o‘shish va rivojlanish xususiyatlari.

8-mavzu. Meva o‘simliklarining iqlim sharoitlariga moslashishi. Mevali o‘simliklarning ildiz tizimi.

8.1. Meva o‘simliklarning o‘stirish muhitining iqlim sharoitlariga moslashishi aklimizatsiya.

8.2. Iqlim sharoitlarining meva o‘simliklarining o‘shishi va rivojlanishiga ta’siri.

8.3. Iqlimga moslashish va o‘zgaruvchanlik.

8.4. Tabiiylashtirish va uni aklimizatsiyadan farqi.

8.5. Meva o‘simliklarning morfologik tuzilishi.

8.6 Meva o‘simliklar ildiz tizimining tuzilishi.

8.7. Ildiz tizimining o‘shish xususiyatlari va davrlari.

8.8. Ildiz tizimining ichki tuzilishi, ildiz tizimining bajariladigan funktsiyalari.

8.9. Rizosfera va unda kechadigan jarayonlar va mikroblar.

9- mavzu. Meva o‘simliklarining yer ustki qismi. Meva o‘simliklar shoh shabbasida skelet va mayda shoxlarning davriy yangilanishi.

9.1. Meva o‘simliklar yer ustki qismi organografiyasi.

9.2. Meva o‘simliklar yer ustki qismlarining morfologik tuzulishi va ularning alohida qismlari: tana, skelet, Shoxlar, novdalar, Shox shabba.

9.3. Yer ustki qismlarining bajariladigan funktsiyalari.

9.4. Daraxt o‘lchamlari va Shoxlarini tiplari.

9.5. Kurtaklar va ularning har xil sifatliiligi.

9.6. Yillik o‘shish, skelet Shoxlarining yalang‘ochlanishi.

9.7. Barg, gul, meva, urug‘ va ularning morfologik tuzulishi.

9.8. Meva o‘simliklarda skelet va oddiy Shoxlarning o‘shishi, rivojlanishi va nobud bo‘lishi.

9.9. Shox shabbaning davriy yangilanib turishi. Shox shabbaning o‘shish kuchi va tezligi.

9.10. Shoxlarning yoshi va ularning tabiiy qarishi. Shox shabbada mevali o‘simliklar yer ustki fazalarining joylanishi, yangilanish a‘zolari.

10-mavzu. Meva daraxtlar Shox shabbasida skelet va o‘suvsuchi Shoxlarni joylashtirishdagi yaruslilik, o‘shishdagi qutblilik va korelyatsiya.

10.1. Meva daraxtlar shox shabbasida skelet va o'suvchi Shoxlarning joylashish, kurtaklarni novda berish xususiyatlari.

10.2. Novda skeletlarining shoxlanishga moyilligi, unga o'simlik yoshi va yashash sharoitlarining tasiri.

10.3. Yaruslik nav va turlarda uning farqlanishi, yarustlarda mevali daraxtlarning Shoxlanish darajalari.

10.4. Meva o'simliklarda qutblilik va uning mohiyati, sabablari.

10.5. O'sish korrelyatsiya va uning qonuniyatlari. O'sish korrelyatsiyada ta'sir yetuvchi omillar.

10.6. O'sish korrelyatsiyaning tuzilish holatlari va uning oqibatlari, o'sishdagi dominantlik va uning mohiyati.

11-mavzu. Meva o'simliklarda o'sish korrelyatsiyasining buzilishi va regeneratsiya. Mevali o'simliklarning hayotiy davrlari.

11.1. Meva o'simliklarda o'sish korrelyatsiyasining keltirib chiqaradigan omillar va uning namoyon bo'lishi.

11.2. Bir a'zoga zarar yetishning boshqa a'zoga namoyon bulishi.

11.3. Meva o'simliklarda yoqotilgan yoki zararlangan a'zolarning qayta tiklanishi-regeneratsiya. Regeneratsiya usullari. Regeneratsiya jadalliligiga va unga ta'sir etuvchi omillar.

11.4. Meva o'simliklarda tiklanish qobiliyati-regeneratsiyaga moyillik va ularning hayotiy davrlari.

11.5. Meva o'simliklarining hayotiy davrlarining P.G. Shitt ta'limoti bo'yicha bo'linishi. Har bir xayotiy davrlarning o'ziga xos xususiyatlari va o'simliklarning tashqi muhit sharoitlari talabi va o'zaro munosabati.

12-mavzu. Meva o'simliklarining vegetatsiya va tinim fazalari. Kurtaklarning yozilishi va gullash.

12.1. Har yilgi takrorlanadigan fasllar almashinuvida mevali o'simliklarning javob reaksiyasi.

12.2. Meva o'simliklarda vegetativ va nisbiy tinim.

12.3. Vegetatsiya davrining boshlanishi va tugashi, uning davomiyligi. Nisbiy tinimning boshlanishi, tugashi va uning davomiyligi.

12.4. Nisbiy va tinim fazasining boshlashi, tugashi va davomiyliligiga tashqi muhit sharoitlarining ta'siri hamda fenologik fazalarining hayotiy davrlardan farqlanishi.

12.5. Kurtaklar yozila boshlash fazalarining boshlanishi, vegetativ va gul kurtaklar; ularning o'zaro farklanishi va yozilishi.

12.6. Gullash va uning davomiyligi. Gullarning yashash davomiyliligi.

12.7. O'zidan va chetdan changlanuvchi mevali o'simliklar, ularni changlanish va otalanish biologiyasi.

12.8. Meva o'simliklarning changlanish turi buyicha farqlanishi, otalanish, partogenez va apogamiya, changlanishning yamovchanliligi

13-mavzu Vegetativ o'sish. Meva kurtaklarning qo'yilish va differentsiyalash, mevalarning o'sishi va rivojlanishi.

13.1. Vegetativ o'sish fenofazasining boshlanishi va yakunlanishi, uning davomiy ligi.

13.2. Novdalarning o'sa boshlanishi, o'sish tezligi va davomiyligi.

13.3. Birlamchi va ikkilamchi o'sish, ildizlarning o'sishi, kamby faoliyati, kurtaklarni differentsiyasi.

13.4. Meva kurtaklarining quyilish fazasi, uning boshlanishi, yakunlanishi va davomiyligi.

13.5. Meva kurtaklarining qo'yilishigash tashqi muhit sharoitlari va payvandtaglarning ta'siri, har xil mevali o'simliklarda meva kurtaklarni buyilishidagi tafovutlari.

13.6. Mevalarning o'sishi va ularning pishishi fenofazasining boshlanishi va yakunlanishi, ularning davomiyligi.

13.7. Mevalarning pishishida uning anomatik tuzilishidagi o'zgarishlari. Mevalarning o'sishi va pishishiga tasir etuvchi omillar, agrotexnik, biologik va meteorologik.

13.8. Mevalarning pishishida navlarning roli ularning pishishida tarkibiy va sifat o'zgarishlari.

13.9. Uglevodlar, vitaminlar, zaxira moddalarning to'planishi, organik kislotalar va oshlovchi moddalarning kamayishi.

13.10. Pishish darajasi va ularda meva tarkibi, morfologik tuzilishini farqlanishi.

14-mavzu. Tuqimalarning pishishi va zaxira moddalarning to'planishi. Nisbiy va majburiy tinim. Meva daraxtlarni butash va Shox-shabbasiga shakl berishning biologik asoslari.

14.1. To'qimalarning pishishi va zaxira moddalarning tuplanish fenofazasining boshlanishi va yakunlanishi, uning davomiyligi.

14.2. Novda va kurtaklarda kechadigan anatomik o'zgarishlar, xazonrezgilik.

14.3. To'qimalarni pishishi va zaxira moddalarning to'planishi fenofazasini boshlanishi va yakunlanishi.

14.4. Meva o'simliklarda nisbiy va majburiy tinim rekofazasining boshlanishi, yakunlanishi, davomiyligi va ta'sir etuvchi omillar.

14.5. Mevali daraxtlarni butash va Shox-shabbasiga shakl berish zarurati va uning biologik asoslari hamda vazifalari.

14.6 Meva daraxtlarni butash va Shox-shabbasiga shakl berishdagi asosiy qonuniyatlar, yog'onlanish qonuniyati, butash muddatlari, davomiyligi va mevalarni o'sishdagi ahamiyati.

15.mavzu. Meva o'simliklarning o'sishi va rivojlanishiga tashqi muhit omillarining tasiri. Yoruglik, harorat, namlik, havo va shamol, relyef va tuproq muhiti (Tog' va tog'oldi hududlarining o'ziga xos ekologik omillari).

15.1. Tashqi muhitni ekologik omillari - yorug'lik, namlik, harorat, havo va shamol, relyef va tuproq muhiti.

15.2. O'simliklar hayotida asosiy omillarning o'rni.

15.3. Tog' va tog'oldi hududlarining iqlim sharoitlari, tuproq turlari, tarkibiy omillari.

15.4. Tog' va tog'oldini dengiz sathidan joylanishini mevali o'simliklar rivojlanishi va hosil elementlarni shakllanishiga ta'siri.

15.5. Tog' va tog'oldi joylarni tuproqlarini tarkibi, dengiz sathidan mevalarni o'sishi va rivojlanishiga ta'siri.

So‘z boshi

Mevali ekinlar biologiyasi - fan sifatida mevali ekinlar turlarini parvarishlash bilan shug‘ullanadi, mevachilik ishlab chiqarish tarmog‘i sifatida mevali ekinlarni parvarishlash, muttasil mo‘l va sifatli hogsil olishni to‘liq qamrab oladi. Mevali ekinlar qadimdan mavjud bo‘lib, mevali ekinlar, rezavor mevalar, subtropik va tropik o‘smimliklarni parvarish qilish bilan shugullanadi.

Mevali ekinlar biologiyasi fan sifatida mevali daraxtlarni morfologik va biologik xususiyatlari, o‘sinh va hosil xususiyatlarini shakllanishi, kupaytirish hamda muttasil mo‘l va sifatli xosil olish omillarini ilmiy asoslangan xolda o‘rganadi. Mevali ekinlar biologiyasi fanining asosiy maqsadi turli xil mevali, rezavor mevalar, subtropik va tropik o‘simliklarni ko‘chatlarni tayyorlashni biologik xususiyatlarini hamda muttasil mo‘l va barqaror hosil olishni o‘zida qamrab oladi.

Mevali ekinlar, shu jumladan mevalar va rezavor mevalar yukori hosildorlik va tanga ega bulib, 1kg meva hosilida 440 dan 627 kkal, rezavor mevalarda 310 dan 480 kkal xo‘raki sifatga ega hisoblanadi. Mevali ekinlar ichida eng ko‘p miqdorda grek gormag‘zi tarkibida mavjud bulib, 1kg mevasi tarkibida qariyb 6300-7000 kkal mavjud. Mevali ekinlar tarkibida - funduk va bodomda 18-21%, qanlik 75%, yog‘ mikdori 60-70% mavjud. Mevali ekinlarni mevasi tarkibida ko‘p miqdorda kaliy, kaltsiy, fosfor kabi ozuqa elementlari mavjud.

Tibbiyot tomonidan tasdiklangan yillik mevalarni iste‘mol qilish yillik meyori 100 kgni tashkil qiladi, shundan olmana - 35%, sitrusli yekiilar -10%, uzum -8% va qolgan mevali ekinlar 4-5% dan iborat bo‘lishlari zarurdir.

Biologik faol moddalar meva va rezavor meva tarkibida mavjud bulib, insonni salomatligini yaxshilashda xizmat qiladi. Mevalar tarkibida quyidagi vitamin lar mavjud: A, V₁, V₂, V₆, V₉, Ye, K, S, RR va boshkalar. Mevalar tarkibida inson sog‘ligi uchun ko‘p gina kislotalar mavjud.

Mevali ekinlar yuqori sifatli asal mahsuloti tayyorlashda katta ahamiyatga ega hisoblanadi.

Shuningdek, mevali ekinlar bog‘larda tuprok muhiti va meliorativ holatini yaxshilashda hamda ihotazor sifatida xam keng foydalanadi. Mevali ekinlar ozuqa sifatida foydalanishi bilan birgalikda, atrof muhit ekologiyasini yaxshilashda ham katta ahamiyatga ega bo‘lib, yuqori samaradorlik beradi.

**1- mavzu. Mevachilik tarmog‘ini xalq xo‘jalikdagi o‘rni va ahamiyati.
Asosiy meva o‘simliklarning kelib chiqishi va tarqalishi.**

Reja:

- 1.1. Respublikamizda keng tarqalgan asosiy mevali ekinlar, ularning turlari, geografik tarqalish hududlari.
- 1.2. Inson organizmi uchun mevalarning ahamiyati.
- 1.3. Mevali ekinlari biologiyasi fanining boshqa fanlar bilan uzviy bogliqligi, fanning rivojlanish tarixi va kelajakdagi istiqbollari.
- 1.4. Mevali o‘simliklarni kelib chiqish markazlari.
- 1.5. Mevali o‘simlik shakllarining kelib chiqishining olimlar tomonidan e‘tirof yetilgan 12 ta markazlari va ulardan kelib chiqqan mevali o‘simlik turlari.

Tayanch so‘zlar: keng tarqalgan, mevali ekinlar turlari, geografik tarqalish hududlari, uzviy bog‘liqligigi, rivojlanish tarixi, kelib chiqish markazlari, 12 ta markaz.

1.1. Respublikada keng tarqalgan asosiy mevali ekinlar, ularning turlari, geografik tarqalish hududlari.

Mevachilik qishloq xo‘jaligida qadimiy soha bo‘lib, mevali ekinlar haqida ma’lumotlar eramizga bulgan davrni V asrni davomida uchraydi. Mevali ekinlar va ularning maxsulotlari X asrdan boshlab tovar xususiyatlariga ega bo‘lib kelmoqdalar. SHuni alohida qayd etish lozimki, shu davrdan boshla, barcha qo‘shni davlatlar bilan ho‘l va quruq meva ekinlari mahsulotlari savdosi o‘rnatib kelinmoqda. Dunyo miqyosida mevali ekinlar XIX asrdan boshlab, qishloq xo‘jaligining boshqa mavjud tarmoqlari orasida salmoqli o‘ringa ega bo‘lib kelmoqdalar.

Shuningdek, xalq selektsiyasi va mevali ekinlar navlarini o‘rganish yo‘li bilan shu sohada faoliyat ko‘rsatib kelmoqchilar hisobiga Markaziy Osiyo hududlarida o‘rik, bodom, yong‘od, shaftoli, anor, tutning va boshka ekinlarning eng yaxshi va qimmatli ko‘rsatkichlariga ega xilma-xil mahalliy navlarn yaratilgan. Bu mevali ekinlarni aksariyati o‘zini sifatli bilgan dunyo kolleksiyasida yagona bo‘lib, yukori mavqega ega hisoblanadi. O‘zbekiston mevachiligi, xususan Farg‘ona vodiysida mevalardan qoqi tayyorlash asosiy o‘rinlarga ega bo‘lib kelmoqdalar. SHu jumladan, o‘rik, uzum, shaftoli qoqini mahalliy aholi shakar o‘rniga iste‘mol qilganligi ko‘pgina malumotlarda o‘z aksini topgan. Urug‘li mevalilar - olma, nok, behi ko‘prok holatda ho‘l va yangiligigacha istemol qilib kelingan. O‘zbekiston hududlarida temir yo‘llarni tezlik bilan rivojlanishi ko‘pgina sanoat ahamiyatiga ega

bo'lgan bog'dochilik xo'jaliklari bilan jadal ko'paygan va Rossiyaning Yevropa qismiga ho'l meva yuborish uchun katta imkoniyatlar vujudga keldi. Shuni ham qayd etish lozimki, bog'dorchilik, yani turli xil mevali ekinlarni parvarish qilishni yo'lga qo'yilishi munosabati bilan mamlakatimiz viloyatlarida mevi yetishtirish, hamda sifatli hosil va muttasil hosil olish yo'lga qo'yilgan.

Agar tarixga nazar salsak 1917 yilda O'zbekistan hududlarida 22 ming gektar bog' bo'lgan. Ayni paytda mamlakatimiz sharoitida mevali ekinlar va rezavor meva o'simliklarini 25 dan ko'prok tur va xillari tarqalib kelmoqda. SHuni ko'rsatish zarurki, Toshkent viloyatida urug'li mevalilar, Farg'ona vodiysi, Buxoro va Surxandaryo va Samarqand viloyatlarida danakli mevali ekinlar ko'n maydonni egallab kelmoqda. Yong'oqli mevalilar Toshkent, Farg'ona va Surxandaryo viloyatlarning tog' va tog'oldi hududlarida keng tarqalgan. Subtropik meva ekinlari daraxtlari Farg'ona vodiysida, Qashqadaryo va Surxandaryo viloyatlarida mavjud bo'lib, ulardan mo'l va muttasil sifatli hosil olib kelinmoqda, so'ngi yillarda esa bu viloyatlarda ko'plab anor va anjir yekilmoqda. Rezavor meva ekinlarni asosiy maydoni, yani qariyb 80 foizi Toshkent viloyatida joylashtirilgan.

1.2. Inson organizmi uchun mevalarning ahamiyati.

O'zbekiston hukumati aholisi miqdorini o'sib borishi va inson xayotida mevali ekinlarni urni.

Respublikamiz hukumati shu kunning talabini hisobga olib hamda nuqtai nazaridan aholi jon boshiga yetishtirilishi lozim bo'lgan mevani yetishtirish uchun hosildorlikni 1,5-2 marta oshirish vazifalari quyilgan va mazkur qarorni bajarish uchun mevali ekinlarni yetishtirish va samaradorligini oshirish maqsadida ilmiy asoslangan tavsiyalar foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bu tadbirni bajarish uchun mevali ekinlarni yetishtirish uchun o'z navbatida mevachilik bilan shug'ullanuvchi tuman va xo'jaliklarning tuprok-iqlim hamda meva ekinlarni yetishtirishda iqtisodiy ko'rsatkichlari, rayonlashtirilgan navlarsi to'g'ri tanlash va ularni joylashtirishga, zamonaviy resurs tejamkor texnologiya asosida olib borishi kabi omillarga, shuningdek soha bo'yicha yetuk hamda bilim sohasi keng bo'lgan kadrlarni to'liq foydalanishga bog'liq hisoblanadi.

1.3. Mevali ekinlar biologiyasi fanining boshqa fanlar bilan uzviy bog'liqligi, fanning rivojlanish tarixi va kelajakdagi istiqbollari.

O'zbekistonda bog'dorchilikka, shu jumladan mevali ekinlar biologiyasini rivojlantirishda akademik M. Mirzoev nomidagi bog'dorchilik, uzumchilik va vinochilik ilmiy ishlab chiqarish birlashmasining, viloyatlarda mavjud filiallari, O'zbekiston o'simlikshunoslik ilmiy tadqiqot instituti, Toshkent Agrar universiteti, sobik Samardand qishloq xo'jaligiligi instituti va bog'dorchilik sohasida faoliyat ko'rsatib kelayotgan mutaxassislarning ulish va xizmatlari benihoyat katta hisoblanadi.